

Osnovna literatura o Josipu Brozu Titu

Pokušat ću ukratko prikazati osnovnu izvornu literaturu o Josipu Brozu Titu, objavljenu u nas, prvenstveno na srpsko-hrvatskom jezičnom području.

O Josipu Brozu Titu počelo se pisati još u toku drugoga svjetskog rata kao o vođi jugoslavenskih partizana. Većina tih napisa, bar u početku, sadržavala je niz kleveta i neistina, ne samo u neprijateljskoj štampi, što je bilo normalno, već i u savezničkoj štampi, recimo američkoj, engleskoj, francuskoj i sl. Dugo vremena davala se prednost Draži Mihailoviću, a o Josipu Brozu se često pisalo kao o Rusu, predstavniku Kominterne, sovjetskom oficiru ili službeniku sovjetske ambasade. Bilo je napisa u kojima se govorilo da on nije stvarna ličnost, da je to pseudonim za veći broj ljudi koji kad jedan pogine, drugi ga zamijeni, kao neka ptica feniks itd. Bilo je čak tvrdnji da je Tito žena itd.

U takvoj situaciji javila se potreba da se u tadašnjoj partizanskoj štampi objave napisi o Brozu, o njegovom porijeklu, o njegovoj ličnosti i o njegovoj ulozi. U to vrijeme imamo i prve govore, pjesme i članke. Autori tih kraćih napisa uglavnom su književnici-partizani: Vladimir Nazor, Radovan Zogović, Branko Ćopić, Josip Vidmar, a od partijskih rukovodilaca -- Milovan Đilas. U tim radovima govori se o Titu kao našem čovjeku, radniku, porijeklom iz Hrvatskog zagorja, komunistu, ilegalcu, strasnom borcu za bolje sutra, neimaru slobode naših naroda itd. Cilj tih radova je bio jasan -- trebalo je suzbiti laži koje su kolale i u zemlji i u inozemstvu i afirmirati novu ličnost, novog vođu.

U prvim poslijeratnim godinama, u razdoblju obnove zemlje i ubrzane industrijalizacije, nije se posvećivala veća pažnja našem vođi. Uglavnom su prešampavani raniji ratni napisi, pretežno memoarski ili publicistički. Među novim napisima istakao bih govore Miroslava Krležu u povodu izbora Josipa Broza za počasnog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a posebno njegov govor neposredno nakon Rezolucije Informbiroa.

Ni nakon Rezolucije Informbiroa nemamo posebnih knjiga o Josipu Brozu. Tek 1952. izlaze dvije knjige u kojima su sabrani pretežno memoarski prilogi o Titu u povodu njegova 60-og rođendana. Jednu od tih edicija objavila je »Borba«, a drugu Glavna politička uprava JNA za potrebe idejno-političkog obrazovanja vojnika.

Vanjskopolitički položaj zemlje, odlučan otpor Staljinu i prijelaz na nove putove izgradnje socijalizma, nakon uvođenja radničkog upravljanja, nametali su potrebu izdavanja veće knjige u kojoj će biti detaljnije prikazan vođa jugoslavenske revolucije, od rođenja, naukovanja, ilegalnog rada, revolucije do historijskog otpora Staljinu. Taj zadatak prvi je obavio Vladimir Dedijer, predratni komunist i publicist, sudionik

NOB-a, koji je ostavio jedno od najznačajnijih svjedočanstava o NOB-u u svom trotomnom »Dnevniku«.

Dedijerovi »Prilozi za biografiju Josipa Broza Tita«, objavljeni prvi put 1953. godine, zasnivaju se uvelike na Titovim sjećanjima i na svjedočanstvima nekih njegovih bližih suradnika. Autor je uspio da u dvadesetak poglavlja plastično i živo prikaže složeni životni put Josipa Broza. Knjiga je izazvala velik interes u zemlji, a skraćeno i za inozemstvo prilagođeno izdanje prevedeno je na mnoge strane jezike i objavljeno u veliki tiražama.

Dedijerova knjiga izašla je u trenutku kada je jugoslavenska historiografija dobrano »poštivala« vremensku distancu, baveći se uglavnom borbama za oslobođenje od Turaka, razvojem kapitalizma ili u najboljem slučaju stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. O novijim zbivanjima pisali su uglavnom studionici i publicisti. Po republikama su tek osnivana historijska odjeljenja centralnih komiteta, kojima je bio zadatak da počnu prikupljati građu za povijest radničkog pokreta, Partije i revolucije. U situaciji kada je znanstvena obrada tih tema tek predstojala, ta je knjiga za duži period postala nezaobilazni izvor za sve one koji su pisali o Josipu Brozu, bez obzira jesu li to priznavali ili nisu. Popularnost koju je knjiga stekla u zemlji i inozemstvu, pa i sam autor, nastala je više zbog ličnosti koju opisuje, a manje zbog kvalitete knjige.

Desetak godina nakon Dedijerove knjige nema većih, originalnih priloga o Josipu Brozu. Obraduju se samo neki momenti iz njegova života, i to pretežno publicistički. Prvi je značajniji parcijalni prilog te vrste rasprava generala Ivana Gošnjaka — »Tito — strateg revolucije i tvorac narodne armije«, koja je izašla prvo u prijevodu na engleski, ruski i španjolski jezik, a tek 1964. god. na našem jeziku.

O djelatnosti Josipa Broza Tita mnogo se pisalo i govorilo u »Pregledu historije Saveza komunista Jugoslavije«, objavljenom u Beogradu 1963, koji je izradila grupa okupljena oko tamošnjeg Instituta za izučavanje radničkog pokreta. U knjizi se mnogo govori o ulozi Josipa Broza Tita u razvoju komunističkog pokreta u nas, koja posebno postaje presudna od sredine tridesetih godina nakon povratka s robije, uključivanja u rukovodstvo Partije, odnosno dolaska na čelo Partije, te dalje u NOB-u i socijalističkoj revoluciji kao i procesu izgradnje socijalizma. Knjiga završava VII kongresom, 1958. godine.

Predratnom djelatnošću Josipa Broza na konstituiranju Partije posebno se pozabavio jedan od autora »Pregleda« Pero Damjanović, koji je 1968. u knjizi »Tito na čelu Partije« objavio dvije rasprave: »Dolazak Josipa Broza na čelo Komunističke partije Jugoslavije« i »Peta zemaljska konferencija i njen značaj u svetlosti priprema Komunističke partije Jugoslavije za ustanak«. Obje rasprave kasnije su nešto nadopunjene i preštampane u knjizi »Tito pred temama historije« (Beograd 1972), koja je doživjela više izdanja.

Za razliku od prethodnih istraživača, Pero Damjanović pošao je od shvaćanja da 1937. nije bila prelomna u borbi za konsolidaciju KPJ. Za njega je to bila 1928. kada je Josip Broz započeo u zagrebačkoj partijskoj organizaciji borbu za reorganizaciju Partije. Taj je kurs po-

sebno došao do izražaja na Osmoj mjesnoj konferenciji zagrebačkih komunista, održanoj potkraj veljače 1928. godine, kada je Josip Broz, kao organizacioni sekretar Mjesnog komiteta, istupio s kritikom stanja u partijskoj organizaciji, posebno s kritikom frakcijskih borbi, riskirajući da ostane u manjini. Već tada — pisao je Pero Damjanović — Josip Broz je bio predviđen za sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku, ali su njegovo hapšenje, »bombaški proces« i petogodišnja robija omeli te planove. U političko rukovodstvo Partije Josip Broz je uključen odmah nakon dolaska s robije, u proljeće 1934. godine.

U toj raspravi Damjanović je rekonstruirao tadašnje stanje u partijskom rukovodstvu, odnos među pojedinim ličnostima i njihova shvaćanja, s osnovnim ciljem da se osvjetli uloga Josipa Broza Tita.

U drugoj raspravi, koja se kontinuirano nastavlja na prvu, dao je prikaz Pete zemaljske konferencije kao završetka predratnog procesa reorganizacije KPJ, njenog pretvaranja u istinski revolucionarnu Partiju.

Iste, 1968. godine izišao je drugi i dotad posljednji pokušaj jednog autora da dade biografiju Josipa Broza Tita u cjelini. To je rad Vinka Vinterhaltera »Životnom stazom Josipa Broza« (Beograd 1968. god.). Knjiga se zasniva na dotadašnjoj literaturi, bez posebnog navođenja i nema znanstvenih pretenzija. U knjizi je pozitivno to da autor govori i o poslijeratnom razdoblju.

Naravno, djelatnost Josipa Broza Tita s obzirom na porast literature o povijesti radničkog, komunističkog pokreta, obrađivana je u mnogim ostalim djelima. O tome je vrlo teško govoriti jer gotovo da nema knjige u kojoj se govori o razvoju Partije, SKOJ-u, sindikalnom pokretu u međuratnom razdoblju, a da i ne govorim o revoluciji, gdje se ne govori o Titu.

Ograničit ću se da navedem samo neke priloge koji izričito sadrže ili u naslovu ime Tita ili govore doista samo o njegovoj djelatnosti, i to po mom vlastitom izboru.

Prvim razdobljem u životu Josipa Broza Tita do povratka iz Rusije, potkraj 1920. god., bavio se Zvonko Štaubinger, i to prvenstveno publicistički. Širu znanstvenu obradu narednog razdoblja, boravka u Velikom Trojstvu (1921—1925) dala je Stanislava Koprivica-Oštrić u knjizi »Tito u Bjelovaru« (Zagreb 1978). Autorica je prikazala regionalni razvoj bjelovarskog kraja i uklopila ga u opća društvena kretanja. U knjizi su prvi put objavljene neke fotografije, među kojima i obiteljska fotografija s Pelagijom Bjelousovom i sinom Žarkom, te je ispravljen niz pogrešnih podataka. Rad predstavlja značajan doprinos biografiji Josipa Broza.

O boravku u Kraljevici, o sudskim procesima — ogulinskom i »bombaškom« — pisao je Mihael Sobolevski u nekoliko navrata, koristeći se dijelom do tada nepoznatom građom. O Osmoj mjesnoj konferenciji zagrebačkih komunista posebno je pisala Gordana Vlačić, uz ostalo, i u knjizi »Osma mjesna konferencija zagrebačkih komunista« (Zagreb 1976). U uvodnom dijelu dan je prikaz razvoja Partije, posebno frakcijskih borbi, a u zaključku potvrđena teza da je konferencija predstavljala početak borbe za ozdravljenje Partije u njenom tadašnjem najjačem centru.

O boravku Josipa Broza na robiji pisalo se pretežno publicistički, u okviru općih prikaza robije kao škole revolucionara. U tom pogledu značajnije publicističke priloge dali su Dragan Marković, Savo Kržavac, Mirko Peršen i dr.

Najvažnijim razdobljem Titove djelatnosti — narodnooslobodilačkom borbom — bavili su se mnogi istraživači i sudionici. Spomenut ću nekoliko radova, među njima knjigu rasprava Pere Morače »Tito strateg revolucije« (Beograd 1968) i knjigu nekoliko suradnika Vojnoistorijskog instituta iz Beograda — Miše Lekovića, Mehmedalije Boića, Vojmira Kljakovića i Fabijana Trge — »Titove istorijske odluke 1941—1945« (Beograd 1968). O na izgled uskoj, ali značajnoj temi, pisao je Petar Strčić: »Vanjskopolitička borba Josipa Broza Tita za Istru od 1941. do 1945. godine« (Rijeka 1978).

Ti i mnogi drugi autori koji su pisali o NOB-u dali su značajan doprinos osvjetljavanju uloge Josipa Broza Tita u revoluciji. Uz ostalo, rekonstruirali su osnovne tokove narodnooslobodilačke borbe, kretanje Glavnog štaba, važnije bitke, utvrdili osnovnu strategiju i mnogo ostaloga. I neki drugi historičari i teoretičari ukazali su na Titov doprinos socijalističkoj revoluciji kao široko zasnovanoj narodnooslobodilačkoj borbi, koja se uklapa u opće tokove drugoga svjetskog rata. Posebno su ukazali na postepeno izrastanje Josipa Broza, od vođe male, ilegalne Partije do rukovodioca masovnog narodnooslobodilačkog pokreta, a zatim političara i, konačno, državnika.

Iz izloženoga vidimo da se o Josipu Brozu Titu znanstveno pisalo uglavnom do kraja drugoga svjetskog rata, najdalje do sukoba s Informbiroom.

Značajan doprinos osvjetljavanju Titovog puta dali su njegovi najbliži suradnici, prvenstveno Edvard Kardelj, dr Vladimir Bakarić i neki drugi. Njihovi radovi su prigodnog karaktera, vezani za pojedine obilježnice. Doživjeli su niz različitih izdanja i uvrštavani su u mnoge zbornike.

Na početku sedamdesetih godina počele su da se izdaju vrlo opsežne, luksuzno opremljene foto-monografije o Josipu Brozu Titu. U njima se daju pregledi njegova života i rada, bilo da su ih posebno napisali znanstveni radnici, književnici i publicisti ili su preštampani iz ranijih radova. U ocjenu tih radova ne bih se mogao upuštati, niti bih želio ovdje ih posebno navoditi.

Značajnije godišnjice iz naše novije povijesti, kao što su: četrdeseta godišnjica osnivanja komunističkih partija Hrvatske i Slovenije, šezdeseta godišnjica osnivanja KPJ, a naročito osamdeset peta godišnjica života i četrdesetogodišnjica dolaska na čelo Partije Josipa Broza Tita, bile su povod za organizaciju niza znanstvenih skupova, materijali kojih su kasnije objavljeni u zbornicima.

Najveći općejugoslavenski skup održan je potkraj 1977. god. u Kumrovcu o temi: Tito — revolucija. (Materijali su objavljeni dvije godine kasnije.) Nešto kasnije održan je veliki znanstveni skup u povodu 50-godišnjice VIII mjesne konferencije (Zagreb, potkraj veljače 1978). Materijali s toga skupa objavljeni su već potkraj te godine. Na tome

skupu sudjelovali su znanstveni radnici iz cijele zemlje, ne samo historičari, jer je problematika bila proširena i na poslijeratno razdoblje.

U tom zborniku, kao i mnogim drugim koji obuhvaćaju Titovu djelatnost u cjelini ili parcijalno, ima vrlo vrijednih priloga koji su rezultat dugogodišnjeg istraživačkog rada, ali i na brzinu napisanih priloga nastalih u skladu s devizom: važno je sudjelovati. Naravno, mnogi od tih priloga ne mogu se mimoći prilikom znanstvene obrade djela Josipa Broza Tita.

Tome će umnogome pridonijeti i objavljivanje njegovih radova. Spomenuo bih samo da imamo dva nepotpuna izdanja Sabranih govora i članaka Josipa Broza Tita — jedno je beogradsko u 22 knjige, drugo je zagrebačko 21 knjiga. Zatim, da imamo prvih deset tomova Sabranih djela Josipa Broza Tita, koji obuhvaćaju njegove predratne radove, nastale u predratno vrijeme, do polovice rata. Rad na tome je u toku. Posebno intenzivna djelatnost nastala je nakon njegove smrti, prvo publiciranjem starih radova, a zatim sve većih i većih knjiga.

Jedna od najznačajnijih akcija — tako se bar činilo — koja je pokrenuta poslije smrti Josipa Broza Tita, bili su »Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita« Vladimira Dedijera. Mnogo reklamirana edicija, koja je izazvala velik interes, bila je planirana u četiri knjige. U prvoj knjizi preštampano je prvo izdanje »Priloga« iz 1953. godine, dodana Titova autobiografija rađena za inozemstvo i još neki manji prilozi. U drugoj knjizi objavljene su nadopune za razdoblje do kraja drugoga svjetskog rata. U trećoj je bila predviđena nadopuna od 1945. do 1953, a u četvrtoj do 1980, tj. do smrti Josipa Broza.

Na žalost, iščekivanja su iznevjerena. Izlazak druge knjige izazvao je vrlo velik interes, zatim govorkanja da u njoj ima štošta i, konačno, vrlo oštru kritiku u mnogim listovima i časopisima. Uz ostalo, redakcija lista »Borba« organizirala je Okrugli stol na koji je pozvala, prema vlastitim kriterijima, petnaestak historičara — redigirana diskusija izlazila je prvo, u »Borbi« u nastavcima, a zatim kao posebna brošura. Raspravi su dodani neki prilozi koji su napisani kasnije, uglavnom iz drugih republika.

O »Novim priložima« pisalo se kao o malo kojoj knjizi u nas. Posljedice tih kritika bile su da su izdavači »Liburnija« iz Rijeke i »Mladost« iz Zagreba odustali od izdavanja trećeg i četvrtog sveska i izrazili žaljenje što je stjecanjem različitih, njima nepoznatih okolnosti došlo do toga da je u drugom svesku izostao znanstveni i sadržajni nivo koji se očekivao od tako renomiranog autora.

Bez ikakvih pretenzija da dajem konačnu ocjenu, a još manje da ponavljam brojne kritike koje bi, po mom mišljenju, kad bi se sakupile možda i prešle opseg te debele knjige, konstatirao bih samo ovo: spomenuo sam već dva faktora koja su bila bitna za prvo izdanje. Ona su se u gotovo tri decenija potpuno promijenila. Dedijerov osobni kontakt, koji je bio vrlo značajan za izradu prve knjige, gotovo je potpuno prekinut, već na početku 1954. godine, zbog slučaja Đilas. Čini se da sam Dedijer toga nije bio svjestan, jer prema onome što je napisao živi i previše u prošlosti i pretjerano eksploatira one minimalne kontakte do kojih je došlo kasnije. Budući da toga više nema, on se olako oslanja

na ono — »priča se«, »netko mu je nešto u povjerenju rekao«, »izvor nije pouzdan ali ja ga ipak navodim«, »to drugi trebaju dokazati« itd. Npr., Titovu izjavu prigodom njihovog posljednjeg susreta 1978. godine koja glasi: »Samo piši Vlado, ali piši istinu«, on shvaća kao povjerenje ili čak dokaz da je jedini Titov biograf. A to možda može da bude i sumnja.

Drugo, nakon izlaska prvog izdanja, stanje u našoj historiografiji znatno se promijenilo, distanca se konačno smanjila, počeo se intenzivno istraživati međuratni, ratni, pa dijelom i poslijeratni period, bar onaj prvi period, administrativno-centralistički. Utvrđene su mnoge nepoznate činjenice iz Titovog života, razrađene nove spoznaje o našem općedruštvenom razvoju i drugo. O svemu tome Dediđer nije vodio dovoljno računa, pa je dao prilike za oštru kritiku, uglavnom opravdanu, što ne znači da nije bilo i subjektivnih pristupa. Ipak ostaje činjenica da se na početku osamdesetih godina o Josipu Brozu Titu više nije moglo tako pisati kao prije.

U posljednje vrijeme izašlo je još nekoliko knjiga vezanih za ime Josipa Broza Tita, od kojih mi se čine najznačajnija Titova autobiografska kazivanja u dva toma koje je pripremio Institut za savremenu istoriju iz Beograda i knjiga »Titova misao i delo« u izdanju »Radničke štampce« iz Beograda. Posljednja ima pretenzije da dade sintetski osvrt na osnovi dotadašnjih saznanja o Titovu životu i djelu. U knjizi je tridesetak priloga istaknutih društveno-političkih i znanstvenih radnika. Neki su prilozima rađeni ranije, kao članci Edvarda Kardelja i Miroslava Krležę, i u tu svrhu iskorišćeni, neki su prilozima nastali prigodno prethodno, a neki su posebno pisani u tu svrhu. Prilikom izrade priloga vodilo se računa o specijalnosti autora, pa je uglavnom svatko govorio o problematici kojom se bavi. Usprkos tome, knjiga nije jedinstvena, nije do kraja konzistentna i ne može predstavljati političku biografiju Josipa Broza Tita. Da zaključim, i uz 800 raznih izdanja, knjiga, brošura, a da o napisima u časopisima i u štampi uopće ne govorim — samo u povodu smrti Josipa Broza Tita izašlo je možda čak i stotinjak časopisa u cjelini posvećenih njemu s priložima brojnih suradnika, raznih profila — ni jednu jedinstvenu knjigu o Josipu Brozu Titu nemamo. Činjenica je da marksistička nauka priznaje ulogu ličnosti u historiji, iako njen razvoj tretira prvenstveno kao nužnost koja ovisi o stanju ekonomske baze i ekonomskih odnosa. O tome u jednom pismu Friedrich Engels kaže: »Ovdje treba razmotriti pitanje tzv. velikih ljudi. To što se takav i upravo takav, veliki čovjek u tom određenom vremenu i u toj određenoj zemlji javi, jeste, naravno, puka slučajnost, ali ako tog čovjeka nestane, nastane traženje zamjene.«

Pостоje ljudi koji brže, bolje i dublje mogu proniknuti u složene tokove historijskog razvoja, jasnije ih objasniti i potaknuti, čak ubrzati društveni razvoj, predviđevši budućnost. Takvih ličnosti u ovom stoljeću nije bilo mnogo. Takav je bio Lenjin, bez kojega sigurno ne bi bilo oktobarske revolucije, ili ne tako brzo i ne na takav način.

Takav je bio Josip Broz, koji je svojom djelatnošću dao povijesni doprinos ubrzanom razvoju jugoslavenskog društva u proteklih četrdesetak godina i ostavio dubok trag na cjelokupni poslijeratni razvoj socijaliz-

ma, pa i svijeta uopće. Golem je njegov doprinos borbi za oslobođenje radničke klase i ljudskog rada, za svestranu emancipaciju čovjeka, za izgradnju boljega, pravednijeg i mirnijeg svijeta. To su mu priznavali ne samo njegovi sljedbenici, već i protivnici. Vješt organizator, uporan borac za provođenje svojih stavova, ali uvijek spreman da prihvati tuđe mišljenje, ako je argumentiranije, sjajan govornik koji je svoje govore ozbiljno pripremao, iako su ponekad zvučali kao čista improvizacija, svojom je djelatnošću, svojim odlukama, izvještajima, govorima, člancima i referatima više od četiri decenija presudno utjecao na naš društveno-politički razvoj, a dijelom i na razvoj svijeta.

Ne slažem se s mišljenjem da o historijskoj ulozi Josipa Broza Tita suvremenici ne mogu dati posljednju riječ i da će tek buduće generacije, kao nasljednici i nastavljači socijalističke revolucije, moći da procijene sve značenje njegova revolucionarnog djela. Ne bih u tom smislu protumačio ni njegove misli u predgovoru prvom tomu njegovih Sabranih djela, koje glase: »Nije moje da ocjenjujem vrijednost ovih radova. Historija i nauka će o tome izreći svoju ocjenu...«

On se samo ogradio od toga da on, a ne i netko drugi, daje ocjenu. On je samo ukazao na potrebu da se zadrži autentičnost tih radova, bez obzira što bi mnoge stvari u današnjoj interpretaciji zvučale bolje, ali nikako nije odgodio njihovu ocjenu za budućnost, niti je uskratio pravo znanstvenim radnicima da je već danas donesu, bez pretenzija da to bude vječna, apsolutna istina.

Što naša znanost nije do sada dala jedno cjelovitije sintetsko djelo u kojem bi bio potpuno valoriziran njegov doprinos historijskom razvoju, to nije njegova krivnja. On je svoje dao, a na nama je da to ispravno vrednujemo.